

Vladimir Posavec

Konstantin Veliki

U dugoj plejadi vladara koji su zamalo pet stoljeća upravljali najmoćnijom državom u povijesti ime Konstantina, kojemu se Kršćanska crkva odužila pridjevkom Veliki, zasigurno pripada među onih nekoliko koje bismo bez trenutka dvoumljenja mogli okarakterizirati kao najznačajnije na rimskome carskom prijestolju. Službena je Konstantinova carska propaganda, kao i kasnija kršćanska tradicija, njegovu karakteru pridala niz osobina koje on uistinu nikada nije imao, a carevo djelovanje oslikala u skladu s vlastitim, kako trenutnim tako i dugoročnim, težnjama i političkim interesima. O Konstantinu kao osobi, kao i o njegovu političkome djelovanju, postoji vrlo opsežna strana literatura, ali u hrvatskoj historiografiji careva vladavina nije pobudila veći znanstveni interes, za razliku od njegova prethodnika Dioklecijana. Možda je sadašnja obljetnica, 1700 godina od Milanskog edikta, prilika da se taj propust dijelom ispravi. Neka i ovaj kratki tekst predstavlja tome mali doprinos uz nužnu napomenu kako ograničen prostor u časopisu dopušta tek kraći pregledni članak. Sustavnije bi i dubinsko razlaganje problematike zahtijevalo bar deseterostruko veći broj stranica no što nam je na raspolaganju i u ovom trenutku nadilazi autorove mogućnosti. Stoga je i odabir naslova korištene literature nužno morao biti selektivan.

Gaj Flavije Valerije Konstantin rođen je u Naisu (današnji Niš) 27. veljače 272. ili 273. godine, a njegova je vojna i politička karijera otpočela u doba prve tetrahije (1.03.293.-1.05.305.). U to je doba, otprilike između 293. i 296. godine, stigao na Istok gdje je kao časnik pod cezarom Galerijem (Gaj Galerije Valerije Maksimijan) služio u rimskoj vojsci, najprije u ratu protiv Perzijanaca, a potom na dunavskoj granici. Tijekom 301/302. služio je na Dioklecijanovu dvoru u Nikomediji, a tijekom careva prolaska kroz Judeju jahao je uz cara na počasnome mjestu s njegove desne strane. Pouzdano je da se na nikomedijskome dvoru nalazio i u ožujku 303. i u ožujku 305., a vrlo je vjerojatno da je bio u Dioklecijanovoj pratnji u međuvremenu, tijekom careva putovanja u Rim kako bi zajedno s kolegom proslavio *vicennalia* obojice augusta i *decennalia* dvojice njihovih cezara. U to je doba Konstantin bio čovjek u ranim tridesetim godinama kojega su položaj u vojsci i sposobnosti koje je pokazivao u ratnim okolnostima, uz dotadašnje zasluge i podrijetlo, činile vrlo ozbiljnim kandidatom za obnašanje carskoga purpura.¹ Bio je, naime, sin Maksimijanova (Marko ili Gaj Aurelije Valerije Maksimijan) cezara Konstancija. Premda je Rimsko Carstvo u teoriji bilo izborna monarhija jer su Senat ili aktualni vladar birali kandidata na temelju njegovih sposobnosti, monarhija je u stvari bila nasljedna

¹ *Lact., DMP*, 18, 10.

budući da ni jedan car u dotadašnjoj praksi nije isključio vlastite sinove iz nasljeđivanja vlasti. Pa i oni carevi koji bi odabirali nasljednike (poput onih iz dinastije Antonina) koji nisu pripadali njihovoj lozi adoptirali bi ih u službenoj ceremoniji. Iako je tetrarhija kao sustav bila zamišljena ponajprije da bi se izbjegle borbe oko prijestolja u trenucima kad su vanjska opasnost i opće stanje u državi zahtijevali stabilnu i čvrstu vladavinu, i taj je sustav bio učvršćen politikom ženidbenih veza i adopcije. Augusti Dioklecijan i Maksimijan posinili su svoje cezare, Dioklecijan Galerija, a Maksimijan Konstantinova oca Konstancija, dok je istodobno Dioklecijanova jedina kći Valerija udata za cezara Galerija. Konstancije je, pak, možda još i 289. godine kao Maksimijanov pretorijanski prefekt uzeo za ženu njegovu kćer Teodoru, zbog čega je morao ostaviti Konstantinovu majku Helenu s kojom je, po svemu sudeći, živio u konkubinatu, a ne zakonito sklopljenome braku. Ako ne već tada, Konstancije se svakako 293. godine oženio Teodorom. Konstantin je tada poslan na Istok gdje je služio Dioklecijanu i Galeriju kao svojevrsno jamstvo lojalnosti njegova oca Konstancija, pa je shodno tome imao ulogu taoca.²

Konstantinov uspon do vlasti

Konstantinova majka Helena bila je žena skromna podrijetla iz Drepana u Bitiniji, dok mu je otac Konstancije (Gaj Flavije Valerije Konstancije) po svoj prilici podrijetlom bio iz Nove Dakije. Njegov društveni status nije poznat, ali u vrijeme Konstantinova rođenja bio je visoki časnik u rimskoj vojsci. Pod Aurelijanom vojevao je u Siriji, a 284./85. uspeo se do položaja namjesnika Dalmacije.³ Tad mu je stupanje novoga vladara na carsku čast pružilo priliku za daljnje napredovanje. U doba diarhije Dioklecijana i Maksimijana godine 289. Konstancije obnaša čast Maksimijanova pretorijanskog prefekta u Galiji da bi 30. ožujka 293. stvaranjem tetrarhije i sam bio adoptiran i uzdignut u kolegij četvorice careva kao Maksimijanov cesar.⁴ Doduše, imenovanje Galerija Dioklecijanovim cesarom na Istoku dogodilo se koji mjesec kasnije, najvjerojatnije 11. svibnja, ali tetrarhija je kao sustav već bila zacrtana. Konstancijev uspon do carske časti otvorio je vrata i Konstantinu koji je trenutno postao ozbiljnim kandidatom za carsku čast u budućnosti. On ubrzo kreće na Dioklecijanov dvor gdje je službovao kao vojskovođa i pod Dioklecijanom i pod Galerijem, uvijek na raspolaganju caru.

Iako je abdikacija augusta i njihova smjena cesarima u tetrarhijskom sustavu bila promišljena i planirana, ne bi trebalo dvojiti da je sam čin silaska obojice augusta s vlasti ubrzan Dioklecijanovom teškom bolešću, o čemu govori većina sačuvanih izvora.⁵ Dioklecijanov cesar Galerije, koji je nestrpljivo očekivao trenutak vlastita uspona do najviše časti, a očito imao i snažan utjecaj na Dioklecijana, izvršio je

u tome smislu stanovit pritisak na ostarjelog augusta, koliko o potrebi abdikacije toliko i u pitanju imenovanja novih cezara.⁶ Bilo je očekivano da će na čast cezara stupiti sinovi dotadašnjih careva, a samo su dvojica od njih imali odrasle sinove – august Maksimijan Maksencija (Marko Aurelije Valerije Maksencije), a cesar Konstancije Konstantina, dok Dioklecijan nije uopće imao muških potomaka. Galerijev, pak, sin Kandidijan, rođen iz veze s konkubinom nepoznata imena i posvojen od Valerije, bio je još malo dijete. Prilikom abdikacije 1. svibnja 305. godine na brdu blizu Nikomedije pred postrojenim trupama i u nazočnosti brojnih uglednika Dioklecijan je novim cesarima proglasio Severa (Flavije Valerije Sever) i Maksimina Daju (Gaj Galerije Valerije Maksimin). Taj je čin izazvao opće zaprepaštenje jer, kako svjedoče izvori, svi su očekivali da će na mjesto cezara biti imenovan Konstantin u kojega su bile uprte oči svjetine.⁷ Jednako šokiran bio je i on sâm stojeći u neposrednoj Dioklecijanovoj blizini kad je ovaj skinuo vlastiti purpur i prebacio ga preko Maksimina kojega je Galerije, potisnuvši Konstantina, izveo odostraga u prvi plan.⁸ Istoga dana u Mediolanu carski purpur iz Maksimijanovih ruku primio je Sever, kojega je Galerije već prije potajno poslao u Italiju.

Oba su nova cezara bili na svojevrsan način povezani i bliski s Galerijem. Osim što su obojica bili vojnici Sever mu je i karakterno bio vrlo blizak – nasilan čovjek srednjih godina sklon tešku opijanju. Maksimin Daja, igrom slučaja rođen je istoga dana i vjerojatno iste godine kad je Dioklecijan postao carem. Bio je mlad, ali već iskusan vojnici, član Galerijeve tjelesne straže i tribun te također sklon alkoholu,⁹ a bio je i Galerijev nećak pa nije teško dokučiti kako je Galerije zamislio buduću tetrarhiju.¹⁰

Nakon Dioklecijanove abdikacije Konstantin je ubrzo napustio Galerijev dvor pod ne baš potpuno jasnim okolnostima. Sâm Konstantin i njegova carska propaganda, kako bi ocrnili Galerija, oko tog događaja ispleli su kasnije živopisnu priču prema kojoj je Galerije namjeravajući umoriti Konstantina, nakon što je popustio čestim molbama njegova oca Konstancija da mu pošalje sina¹¹ kojega odavna nije vidio, ovome dao zapečaćeno pismo s nalogom da sutradan ujutro otputuje nakon što primi njegove upute.¹² Namjeravao ga je ili bezrazložno zaustaviti ili ispred njega poslati pismo Severu da ga on zadrži. Ali Konstantin je prozreo Galerijeve namjere i odmah nakon večere napustio Nikomediju. Putem je na svim javim postajama (*stationes* i *mansiones*) pokupio konje ili ih onesposobio presjekavši im tetive koljena kako bi spriječio progonitelje da ga sustignu.¹³ Čini se da je ipak

⁶ *Lact., DMP*, 18, 11-15; *Eutrop., Breviarum*, X, 2.

⁷ *Lact., DMP*, 19, 4.

⁸ *Lact., DMP*, 19, 4.

⁹ *Epitomae de Caesaribus*, 40, 19.

¹⁰ *Eutrop., Breviarum*, X, 2.

¹¹ *Anon. Vales. pars prior*, 2, 2.

¹² *Lact., DMP*, 24, 5; Cameron 1993., 48.

¹³ *Epitomae de Caesaribus*, 41, 2. *Anon. Vales. pars prior*, 2, 4.

² *Anon. Vales. pars prior*, 2, 2.

³ *Anon. Vales. pars prior*, 1, 2.

⁴ *Anon. Vales. pars prior*, 1, 2.

⁵ *Lact., DMP*, 17, 3-9; *Euseb., HE*, VIII, 10.

Konstantinov odlazak s Istoka imao mnogo prozaičnije razloge. Kao ambicioznu čovjeku Konstantinu je moralo biti jasno da u istočnome dijelu Carstva nema baš nikakvih mogućnosti domoći se carske vlasti, dok je na Zapadu čast augusta obnašao njegov bolesni otac. S druge strane, teško je osporiti mišljenje kako je Galerije u Konstantinu vidio potencijalnu prijetnju svojoj vladavini jer ni Konstantin ni Maksimijanov sin Maksencije, obojica kandidati za čast cezara, nisu skrivali osobne antipatije prema Galeriju. Nejasno je je li Galerije naprosto propustio priliku da ukloni opasnost svojoj supremaciji ili su ga spriječili neki konkretniji razlozi, možda strah od reakcije vojnika.¹⁴ U svakom slučaju razočarani su se vojskovođe (Maksencije je također službovao pod Galerijem) smjestili na strateški važne položaje – Maksencije u vili na *Via Labicana* u blizini Rima, dok se Konstantin pridružio svome ocu s druge strane Alpa. Susret oca i sina odigrao se u Bononiji¹⁵ (današnji Boulouge) tijekom priprema za prijelaz preko Kanala u Britaniju zbog vojnog pohoda protiv Pikta sjeverno od Hadrijanova zida. U to je doba Konstancije već bio bolestan čovjek u dobi od pedeset i pet godina, ali činjenica da je pokrenuo vojni pohod potvrđuje mišljenje kako se ipak još uvijek relativno dobro osjećao. Konstantin se opet našao u ulozi vojnog zapovjednika na carskom dvoru. Pohod na sjever uspješno je okončan još i prije kraja sezone ratovanja 305. godine. Sljedeće je godine u carskoj palači u Eburaku (današnji York) 25. srpnja Konstancije umro na nazočnosti sve njegove djece iz braka s Teodorom¹⁶ i Konstantina, kojega je dan kasnije vojska izvikala za augusta¹⁷ umjesto preminuloga oca, koji je potom diviniziran.¹⁸ Konstantin je tom prilikom izveo već tradicionalnu predstavu odbijanja, ali to nikoga nije zavaralo. I tada i kasnije uporno je tvrdio da ga je Konstancije na smrtnoj postelji proglasio svojim nasljednikom kao vladara Britanije, Galije, i Hispanije u rangu augusta i taj je dan smatrao svojim *dies imperii*.

Konstantin je požurio legalizirati vlastiti položaj poslavši prema ustaljenoj praksi Galeriju, najstarijem članu carskoga kolegija, svoj lovorom ovjenčani lik.¹⁹ U prapratnom pismu opisao se kao august i Galerijev kolega, što je ovoga stavilo pred teško rješiv problem. Konstantin je ostvario potpunu kontrolu nad nekadašnjim Konstancijevim teritorijem, ponašao se kao august i mogao se pozivati na imenovanje primljeno od oca u neosporivoj formi i uz aklamaciju vojske. Iako nije želio Konstantina za carskoga kolegu Galerije nije mogao vojno intervenirati zbog zategnutoga stanja na Istoku izazvanog njegovom odredbom o povećanju poreza. Stoga je prihvatio i Konstantinov ovjenčani lik i njegovo pravo na prijestolje, ali

¹⁴ Cambi 2010., 174.

¹⁵ *Anon. Vales. pars prior*, 2, 4.

¹⁶ U tom je braku rođeno šestoro djece: Flavije Dalmatik, Julije Konstancije – kasniji car, Hanibalijan – cezar u kasnijim godinama Konstantinove vladavine, Konstancija, Anastazija i Eutropija.

¹⁷ *Euseb., HE VIII*, 14.

¹⁸ *Euseb., HE VIII*, 12; *Eutrop., Breviarum X*, 1.

¹⁹ *Lact., DMP*, 25, 1.

mu je poslao i carski purpur kao znak da je on, Galerije, a ne Konstancije, taj koji je izvršio imenovanje te mu priznao samo rang cezara,²⁰ uzdižući dotadašnjeg cezara Severa na položaj augusta namjesto pokojnog Konstancija. Konstantin je vrlo pronicljivo prihvatio to imenovanje čime je uklonio svaku mogućnost ikakve dvojbe u legitimitet svoje vladavine. Potom je preko Kanala prešao na Kontinent i ponovno se dokazao kao vojni zapovjednik odbivši provalu Franaka. Dva su zarobljena barbarska kralja pogubljena bacanjem pred divlje zvijeri tijekom trijumfalnih igara²¹ u Konstantinovoj prijestolnici *Augusta Treverorum* (današnji Trier), gdje će sljedećih šest godina biti sjedište njegova dvora.

Galerijeva fiskalna politika pružila je povod novim nemirima i prilikom Konstantinu da ostvari svoje ambicije. Namjera da uključi Italiju i sâm Rim, dotad oslobođene oporezivanja, u carski cenz dovela je do velikog nezadovoljstva među svjetinom, dok je nezadovoljstvo pretorijanske garde izazvala odluka da se većina pretorijanaca ukloni iz Rima i uklopi u Galerijevu vojsku. No, dio pretorijanaca ostao je u tamošnjem pretorijanskom logoru. Maksimijanov sin Maksencije, zaviđeci Konstantinovu uspjehu, uvidio je svoju priliku i pridobio tribune triju gradskih kohorti. Došlo je do pobune preostalih pretorijanaca u Rimu²² i 28. listopada 306. godine Maksencije je, uz podršku svjetine, ogrnut carskim purpuruom, a taj put uz izbor pretorijanaca pristao je i Senat. Sljedeći poput Konstantina uhodanu proceduru Maksencije je zatražio priznanje od Galerija ne proglašivši se ni cezarom ni augustom, uzevši tek naslov princepsa, očekujući imenovanje od starijeg augusta, ali Galerije o tome nije htio ni čuti. On je sebe smatrao glavnim čuvarem i zagovornikom tetrarhijskog sustava i slijeda prvenstva, a imenovanje još jednog cezara nikako se nije uklapalo u tu viziju. Osim toga, Galerije nije podnosio Maksencija, iako mu je ovaj bio zet (bio je oženjen Galerijevom kćeri Valerijom Maksimilom), baš kao što ni ovaj nije podnosio svoga tasta.²³ Svoju je šansu, međutim, uočio još jedan kandidat, bivši august Maksimijan, beskrajno vjeran Dioklecijanu, ali očito ne i zadovoljan njegovom odlukom o zajedničkoj abdikaciji.²⁴ Ako je vjerovati Laktanciju, Maksencije je sam pozvao oca u pomoć i poslao mu carski grimiz, te je ovaj po drugi put postao august.²⁵ Čini se uvjerljivijim mišljenje da se Maksimijan sam uključio u zbivanja, kako navodi Eutropije,²⁶ jer je i onako obnašao počasni naslov *Senior Augustus*. Vjerujemo li Eutropiju, Maksimijan je nakon Maksencijeve uzurpacije pismima nagovarao Diokla u njegovoj dalmatinskoj palači da obojica ponovno preuzmu vlast, ali se ovaj na to uopće nije obazirao.²⁷ Nakon Galerijeva

²⁰ *Lact., DMP*, 25, 3.

²¹ *Eutrop., Breviarum*, X, 2.

²² *Anon. Vales. pars prior*, 3, 6; *Eutrop., Breviarum*, X, 2.

²³ *Epitomae de Caesaribus*, 40, 14.

²⁴ *Eutrop., Breviarum*, X, 2.

²⁵ *Lact., DMP*, 26, 7; *Anon. Vales. pars prior*, 4, 10.

²⁶ *Eutrop., Breviarum*, X, 2.

²⁷ *Eutrop., Breviarum*, X, 2.

odbijanja da prihvati Maksencijevo proglašenje, ovaj je sâm tijekom ljeta 307. uzeo titulu augusta pa je stanje na Zapadu prijetilo potpunim kaosom u obnašanju vlasti. Uz zakonitog augusta Severa postojala su još dva augusta u Rimu – Maksencije i Maksimijan te samo jedan cezar – Konstantin, koji je i tako pretendirao na čast augusta i tek formalno prihvaćao položaj cezara. No, Konstantinu su ta zbivanja praktički išla u prilog i nije se osjetio ponukanim na ikakvu reakciju, a čini se da ga nitko nije ni tražio da se umiješa. Kasnija zbivanja pokazuju da vjerojatno nije imao ni dovoljno jakih snaga.

Galeriju nije preostalo ništa drugo do li vojne intervencije i stoga je naložio Severu da sa snažnom vojskom provali u Italiju i riješi pitanje vlasti.²⁸ Još prije kraja zime on je krenuo južno od Mediolana. No, nesretni je Sever zapovijedao uglavnom vojnicima koji su prije toga službovali pod Maksimijanom i kad su te trupe stigle pred gradske zidine Maksencije ih je pridobio mitom, pa su vojnici okrenuli bojne znakove i napustili svoga zapovjednika.²⁹ S malim brojem privrženih Sever se povukao u Ravenu progonjen Maksimijanovim snagama i utvrdio se u gradu.³⁰ Budući da su zidine izgledale neosvojive Maksimijan je ponudio uvjete predaje koje je Sever prihvatio jer mu je bio zajamčen život. Morao se odreći carskog purpura i poći s Maksimijanom u Rim kao zarobljenik.

Nakon Severova neuspjeha Maksencije je ponovno zatražio priznanje od Galerija i opet doživio odbijanje. Ovoga puta Galerije je odlučio osobno povesti vojsku u Italiju i svrgnuti Maksencija i Maksimijana, ali su ga privremeno spriječili problemi sa Sarmatima na dunavskoj granici pa pohod nije bio moguć prije ljeta. Budući da im Sever, zatočen u *Tres Tabernae* izvan Rima,³¹ više nije bio potreban, dvojica augusta su ga 16. rujna dali pogubiti³² ili prisiliti da počini suicid.³³ Kako je Galerije bio iskusan i sposoban vojni zapovjednik, Maksencije i Maksimijan obratili su se Konstantinu tražeći prijateljstvo ili bar neutralnost u predstojećem sukobu nudeći mu Maksimijanovu kćer Faustu za ženu. Iako je još prije više od jednoga desetljeća Konstantin očekivao sklapanje braka s Faustom nadajući se svome izboru za cezara, kasnije se oženio Minervinom,³⁴ koja mu je rodila sina Krispa. Kako je Minervina potom umrla, Konstantin je kao udovac pozdravio mogućnost sklapanja takvoga političkog braka. No, njegov je uvjet bio i da mu Maksimijan dodijeli čast augusta kao što ju je prije mnogo godina dodijelio njegovu ocu Konstanciju. Dogovor je postignut i dvostruka je ceremonija vjenčanja i Konstantinova promaknuća proslavljena u kasno ljeto 307. godine.

²⁸ Eutrop., *Breviarum*, X, 2; Anon. *Vales. pars prior*, 3, 6.

²⁹ Lact., *DMP*, 26, 8; Eutrop., *Breviarum*, X, 2.

³⁰ Anon. *Vales. pars prior*, 3, 6.

³¹ *Epitomae de Caesaribus*, 40, 3; *Zosim.*, 2, 10.

³² Anon. *Vales. pars prior*, 4, 10.

³³ Barnes 1996., 30.

³⁴ *Epitomae de Caesaribus*, 41, 4. Nepoznati autor *Epitoma* tvrdi kako je Minervina bila Konstantinova konkubina.

Početkom rujna iste godine Galerije je na čelu velike vojske³⁵ ušao u Italiju i uskoro stigao do Rima. No gradski su bedemi bili vrlo čvrsti, a on ipak nije imao dovoljno snaga kako bi opsjedao grad branjen jakim zidinama opsega 16 kilometara. Stoga se uskoro odlučio na pregovore i poslao kao izaslanike svoje zapovjednike Licinija i Proba³⁶ s ponudom Maksenciju da ako dođe izraziti pokornost Galeriju tada bi od njega mirnim putem mogao dobiti sve što je želio. Maksencije je ponudu odbio ili zbog toga što se bojao klopke ili zato što je bio svjestan koliko je Galerijev položaj u stvari bio težak. Neke su ga legije već napustile okrenuvši bojne znakove, nezadovoljne time što rimski vojnici opsjedaju Rim, a tast napada zeta,³⁷ dok je ostale Maksencije pokušavao privući mitom.³⁸ Nastojeći izbjeći Severovu sudbinu Galerije se bacio na koljena pred svojim vojnicima i glavninu uspio pridobiti velikim obećanjima, pa se na poslijetku njegova vojska neporažena povukla iz Italije pljačkajući i uništavajući kako bi onemogućila opskrbu eventualnim progoniteljima.³⁹ Iako je doživio neuspjeh Galerije se ipak izvukao bez katastrofalnog poraza. No, stanje u Carstvu bilo je daleko od tetrahijskog ideala.

Do nove krize došlo je u travnju 308. godine u Italiji gdje su Maksencije i njegov otac Maksimijan vladali zajedno kao augusti, ali je Maksimijan bio nižeg ranga i manje je participirao u vlasti, što mu je kao nekadašnjem višem članu carskog kolegija u doba prve tetrahije teško padalo. Ne želeći biti u sjeni vlastita sina, a računajući na lojalnost vojnika kojima je nekad zapovijedao, Maksimijan je sazvaio skupštinu i proglasio sina glavnim krivcem za teško stanje u državi. S njegovih je ramena strgnuo carski purpur, pri čemu je ovaj pao s govornice na kojoj su obojica stajali. No, vojnici su stali na Maksencijevu stranu, pa je Maksimijanov pokušaj preuzimanja vlasti neslavno propao.⁴⁰ U najvećoj žurbi napustio je Rim i pobjegao u Galiju Konstantinu koji mu je, ne bez nelagode, pružio utočište.⁴¹

Nakon neuspjeha u Italiji Galerije je kao glavni zagovornik i čuvar tetrahijске ideje odlučio pokušati diplomatskim putem riješiti krizu vlasti. Obratio se svome nekadašnjem nadređenom, bivšem augustu Dioklecijanu, koji je, uzevši civilno ime Dioklo, mirno živio u palači na dalmatinskoj obali u blizini Salone. Dioklecijan je, kao i Maksimijan, nosio počasni naslov *Senior Augustus*, i Galerije je pretpostavljao da bi nazočnost Starijeg augusta, kreatora tetrahije, mogla pridonijeti rješavanju krize. Sastanak „tetrahija“ održavao se od 11. do 18. studenoga 308. godine u Karnuntu, nekadašnjem vojnom logoru južno od Vindobone (današnji Beč), ali nije posve sigurno tko je sve od zainteresiranih i osobno sudjelovao.⁴²

³⁵ Anon. *Vales. pars prior*, 3, 6.

³⁶ Anon. *Vales. pars prior*, 3, 7.

³⁷ Lact., *DMP*, 27, 3.

³⁸ Anon. *Vales. pars prior*, 3, 7.

³⁹ Lact., *DMP*, 27, 5.

⁴⁰ Lact., *DMP*, 28, 3-4; Eutrop., *Breviarum*, X, 2.

⁴¹ Eutrop., *Breviarum*, X, 3.

⁴² Barnes 1996, 32; Cambi 2010., 177.

Nema dvojbe da su bili nazočni Galerije kao sazivatelj sastanka i najstariji august po pravu seniorata, Dioklo, čiji je to jedini poznati politički čin nakon abdikacije, i Maksimijan, čiju nazočnost, kao i Galerijevu i Dioklovu, potvrđuje Laktancije.⁴³ Iako se izričito ne navodi kao sudionik, teško je da bi takav dogovor o podjeli vlasti mogao proći bez Konstantina, koji je nedvosmisleno iskazivao svoje pretenzije na čast augusta i držao pod kontrolom cijeli zapad države. S druge strane, sigurno nije pozvan na dogovor Maksencije kao uzurpator, a vjerojatno ni Maksimin Daja, koji je sve otvorenije od Galerija počeo zahtijevati čast augusta. No, Maksiminovo se sudjelovanje ne može sa sigurnošću ni isključiti. Uz navedene, sastanku je nazočio još jedan sudionik, Galerijev stari poznanik i suborac Valerije Licinijan Licinije,⁴⁴ koji je u stvari bio i najveći dobitnik vijećanja. On je na Galerijev zahtjev proglašen augustom umjesto ubijenoga Severa, a da prethodno nije obnašao čast cezara.⁴⁵ Karnunski je sastanak, kojim je utemeljena treća tetrarhija, okončan potvrdom starih i imenovanjem novih careva. Galerije i Licinije obnašali su čast augusta, a Maksimin Daja i Konstantin potvrđeni su kao cezari. Maksimijanu i Maksenciju nisu priznati naslovi, što Maksencija u Rimu nije ni najmanje brinulo, dok se Maksimijan s vijećanja svakako morao vratiti duboko razočaran. Nije poznato je li uspio zadržati svoj počasni naslov Starijeg augusta što ga je bio obnašao zajedno s Dioklom. Važno svjedočanstvo o održanom sastanku je sačuvani natpis nađen u Karnuntu na kojem je zapisano da su pobožni augusti i cezari obnovili svetište posvećeno Mitri.⁴⁶

Konstantin, iako mu je priznat samo rang cezara, mogao je biti dijelom zadovoljan sastankom jer mu je od strane cijeloga carskog kolegija potvrđen rang. S druge strane, nema ikakva dokaza da je ikada doista i prihvatio ono što se moglo smatrati degradacijom. Od službeno priznatih i potvrđenih vladara nezadovoljan je bio Maksimin Daja,⁴⁷ koji se počeo otvoreno protiviti Galeriju zahtijevajući za sebe viši rang od novoproglašenog Licinija.⁴⁸ Kako bi ga primirio Galerije je uveo novi naslov *Augusti filius* i dodijelio ga obojici cezara, Maksiminu i Konstantinu,⁴⁹ što je Maksimina tek nakratko primirilo. Već 1. svibnja 310. godine vojska ga je pozdravila kao augusta, nakon čega se počeo i otvoreno služiti tim naslovom.⁵⁰

Maksimijan se nakon karnunskog zasjedanja vratio u Galiju i boravio na Konstantinovu dvoru gdje je primljen kao običan građanin, ali je uživao i status careva tasta i iskusnog savjetnika. Osim toga, Konstantin je vjerojatno u Maksimijanu vidio

⁴³ *Lact.*, DMP, 29, 1-3.

⁴⁴ *Lact.*, DMP, 20, 3; *Eutrop.*, *Breviarum*, X, 4.

⁴⁵ *Euseb.*, HE VIII, 13, 14.

⁴⁶ *CIL* III 4413; Dessau ILS 659; Cambi 2010., 177.

⁴⁷ *Euseb.*, HE VIII, 13, 15.

⁴⁸ *Lact.*, DMP, 32, 3.

⁴⁹ *Lact.*, DMP, 32, 5.

⁵⁰ *Euseb.*, HE VIII, 13, 15.

i iskusnoga vojskovođu koji bi mogao poslužiti u slučaju krajnje nužde. No, Konstantin je očito podcijenio Maksimijanovu želju za vlašću jer je tijekom jedne provale Franaka 310. godine ovaj nagovorio Konstantina da podjeli svoje snage i s manjim dijelom vojske krene na sjever,⁵¹ a on s većinom trupa na jug. Konstantin je, naime, tada strahovao od mogućega Maksencijeva napada. Stigavši u Arelate (današnji Arles) Maksimijan je razglasio da je Konstantin mrtav i ogrnuo se purpurom, preuzeo kontrolu nad carskim i javnim dobrima i onim vojnicima koji su ga pozdravili kao cara podijelio velike iznose objavljujući da će jednaku velikodušnost pokazati prema svima koji napuste Konstantina. Ali pokušaj da pridobije Konstantinove vojnike propao je jer je većina njih ostala lojalna zakonitom vladaru. Čim su vijesti bile objavljene Konstantinu on je napustio kampanju protiv Franaka i brzim maršem poveo vojsku uz Rajnu do Kabiluna gdje je vojnike ukrcao na brodove, Saonom stigao do brzih voda Rhone i ubrzo se pojavio kraj Lugduna (današnji Lyon). Maksimijan nije čekao njegov dolazak već se povukao i utvrdio u Masiliji (današnji Marseille).⁵² No, nakon dolaska Konstantinove vojske pod zidine stanovnici su otvorili gradska vrata, pobuna je ugušena, a Maksimijan se objesio odbijajući Konstantinovu milost.⁵³

Konstantinovi građanski ratovi

Iako se treća tetrarhija nekako održavala njezin je rasap nastupio s Galerijevom bolešću. Nakon povratka iz Karnunta car je kao svoje sjedište odabrao Serdiku (današnja Sofija), a ubrzo ga je pogodila teška bolest, najvjerojatnije rak testisa,⁵⁴ od koje je početkom svibnja 311. godine umro u teškim bolovima na putu u Romulianu, rodno mjesto u kojem je želio i umrijeti. Na samrti je povjerio ženu Valeriju i sina Kandidijana Liciniju,⁵⁵ koji mu se pridružio na tome posljednjem putovanju.

Galerijeva je smrt imala trenutne političke posljedice. Maksimin, koji je prethodne godine ostvario sjajnu pobjedu protiv Perzijanaca, brzo je reagirao i zauzeo cijelu Malu Aziju proglašavajući u svakoj provinciji oslobođenje od plaćanja poreza što mu je momentalno pribavilo veliku popularnost i podršku. Licinije, koji je u to vrijeme bio u Serdici, početkom ljeta krenuo je protiv Maksimina, ali, iako su se vojske postrojile jedna nasuprot drugoj, do sukoba nije došlo jer su se dvojica careva sastala na jednome brodu i dogovorili mir i prijateljstvo. Suparništvo na Istoku išlo je u prilog Konstantinu jer je sprječavalo Licinija da reagira u Italiji protiv Maksencija, zbog čega ga je Galerije ponajprije i dao imenovati augustom. Ali, to je odgovaralo i Maksenciju koji je u ljeto 311. godine vidio priliku za obračun s Konstantinom dok je Licinije zauzet na Istoku. Pravdajući se da pokreće rat kako bi osvetio ubijenoga oca, odlučio je jednim iznenadnim napadom riješiti se

⁵¹ *Lact.*, DMP, 29, 4-5.

⁵² *Lact.*, DMP, 29, 7; *Eutrop.*, *Breviarum*, X, 3.

⁵³ *Eutrop.*, *Breviarum*, X, 3; *Epitomae de Caesaribus*, 40, 5.

⁵⁴ *Lact.*, DMP, 33, 1-4; *Euseb.*, HE VIII, 15, 4; *Epitomae de Caesaribus*, 40, 4.

⁵⁵ *Lact.*, DMP, 35, 3.

Konstantina. Na žalost, nisu nam poznata daljnja zbivanja vezana uz taj pokušaj razrješenja spora oko vlasti na Zapadu.

Konstantin se, međutim, pokazao kao vrstan diplomat. Kako bi spriječio da se Maksencije protiv njega udruži s Licinijem, ponudio je ovome brak sa svojom polusestrom Konstancijom. Maksimin je vrlo brzo shvatio Konstantinove namjere pa se zato obratio Maksenciju ponudivši mu priznanje kao legitimnog vladara u rangu augusta što je Maksencije i prihvatio. Naime, njegov je položaj u Italiji bio daleko od stabilnosti. Senat i stanovništvo Italije i Rima bili su 306. godine pristali uz Maksencija nezadovoljni ponajprije Galerijevom politikom oporezivanja, ali pridobivši Severove, a zatim i velik dio Galerijevih vojnika, on je potom trebao iznaći i sredstva za njihovo plaćanje koja je mogao pribaviti samo s prostora koje je kontrolirao, a to su bile Italija i Afrika. Novca je trebalo i za opsežan program gradnji poput nove bazilike na Forumu, novoga cirka na *Via Appia* te obnove hrama Venere i Rima stradalog u požaru. U takvim je okolnostima Konstantin odlučio napasti Italiju jer su i politička i vojna situacija zahtijevale brzu akciju. Prilika je bila vrlo povoljna budući da je Maksencije smjestio glavninu vojnih snaga u Veronu očekujući Licinijev napad iz Panonije. Osvajanje Italije s vojnoga stajališta predstavljalo je malu korist uz razbacivanje snaga, ali Konstantinu je kontrola Italije i Rima bila nužna ponajprije iz političkih razloga. Licinijeva eventualna pobjeda nad Maksencijem i osvajanje Italije za Konstantina bi značili kraj njegovih težnji da zavlada cijelim Carstvom.

U rano proljeće 312. godine, čim su vremenske prilike to dopustile, Konstantin je s nešto manje od četrdeset tisuća vojnika, što je bila tek četvrtina svih njegovih snaga, prešao Alpe i ušao u Italiju. Poslije brzog osvajanja grada Segusija (današnja Susa) na prvu veću grupaciju neprijateljskih vojnika Konstantinova je vojska naišla u blizini Turina (današnji Torino). Nakon Konstantinove pobjede Turin mu je otvorio vrata, a ubrzo su počela stizati poslanstva iz drugih gradova sjeverne Italije. Kad je stigao do Mediolana, građani su mu priredili veličanstven doček. Nakon što se neko vrijeme tamo zadržao Konstantin je uskoro produžio prema Veroni, gdje se odigrala prva značajnija bitka većih razmjera s čak dvije Maksencijeve vojske. Tu se Konstantin našao pred opasnošću simultanog napada sprijeda i straga, ali nije odustao od opsade već je podijelio svoju vojsku i ostvario značajnu pobjedu. Poraženi Maksencijevi vojnici koji su se predali priključeni su Konstantinovim trupama. Verona se potom predala, a na Konstantinovu stranu prešla je i Akvileja pa je on ovom pobjedom postao neupitnim gospodarom cijele sjeverne Italije.

Sada je mogao nastaviti prema Rimu oprezno i bez žurbe očekujući da se Maksencijev režim, koji se oslanjao još jedino na vojnu silu, uruši sam od sebe. Dok se Konstantinova vojska približavala Gradu Maksencije se pripremao za dugu opsadu, zbog čega je onesposobljen Milvijski most, kao i svi drugi mostovi preko Tibera. Pored Milvijskog je mosta dao sagraditi pontonski most⁵⁶ kako bi njegova

vojska mogla krenuti u napad i po potrebi se povući, a most lako onesposobiti. Ali opća klima u Rimu nije išla u prilog Maksenciju. On se stoga obratio kvindecemvirima (*quindecemviri sacris faciundis*) radi konzultacija Sibilinskih knjiga u kojima je nađeno proročanstvo kako će 28. listopada, što je bila šesta godišnjica njegova stupanja na vlast, umrijeti neprijatelj Rimljana. Protumačivši to kao znak da će pobijediti Konstantina, Maksencije je toga dana odlučio povesti bitku.

Sraz dviju vojski kod Milvijskog mosta bio je žestok, ali kratak jer su potisnuti Maksencijevi vojnici u panici nahrupili prema pontonskome mostu nastojeći se dokopati Rima. Most nije izdržao njihovu težinu pa se slomio, a s mosta je u hladnu vodu Tibera zajedno s konjem pao i odmah potonuo i Maksencije u teškome oklopu.⁵⁷ Tijelo mu je nakon bitke izvučeno iz rijeke i unakaženo, a glava nabijena na koplje i nošena rimskim ulicama izložena pogrdama svjetine i skrnavljenju. Konstantin ju je potom dao poslati u Kartagu kako bi dokazao da je njegov suparnik doista mrtav i preporučio njegovim pristašama u Africi kako je daljnji otpor besmislen.

Dan nakon pobjede, 29. listopada, Konstantin je ušao u Rim gdje mu je pripremljen trijumfalan doček.⁵⁸ Kako bi osigurao svoj položaj trebala mu je sloga sa Senatom i podrška rimskih građana. Zbog toga nije bilo nikakva osvećivanja. Svi su Maksencijevi reskripti povučeni pri čemu je određeno da one odluke koje su smatrane pravednima ostanu na snazi. Svima koji su pod Maksencijem ostali bez posjeda oni su morali biti vraćeni. Pretorijanska garda potpuno je raspuštena, a *Legio II Parthica* uklonjena je iz obližnje Albe.

Iako je postao gospodar Italije i Afrike po pravu osvajača, Konstantinov položaj još je bio upitan. Postigao je uspjeh samo zato jer je preduhitrio Licinija, a bilo je očito kako se na Istoku priprema novi sukob s Maksiminom, čije je savezništvo s Maksencijem bilo upereno upravo protiv Licinija. Koji god kandidat pobijedi u predstojećem sukobu, to je Konstantinu moralo biti jasno, bit će njegov sljedeći protivnik. Stoga je za njega bila vrlo važna odluka Senata da ga proglasi starijim članom carskoga kolegija, ne samo augustom nego „Najvećim augustom“. Nije poznato što je sve i kakve ovlasti Konstantin dobio tim imenovanjem, ali mu je čast prvoga konzula osiguravala da njegovo ime stoji prvo u svim službenim dokumentima.

U siječnju 313. godine Konstantin je napustio Rim i krenuo u Mediolan na sastanak s Licinijem kako bi konkretizirali ugovor o savezništvu postignut još 311. godine i učvrstili ga dogovorenim brakom između Licinija i Konstantinove polusestre Konstancije.⁵⁹ Pozvan da svojom nazočnošću uveliča taj svečani događaj bio je i Dioklo, ali on je poziv uljudno odbio. To je, prema nekim autorima, bio jedan

⁵⁷ *Lact., DMP, 44, 9; Euseb., HE IX, 9, 7; Epitomae de Caesaribus, 40, 7.*

⁵⁸ *Euseb., HE IX, 9, 9.*

⁵⁹ *Lact., DMP, 45, 2; Anon. Vales. pars prior, 5, 13.*

⁵⁶ *Euseb., HE IX, 9, 5; Epitomae de Caesaribus, 40, 7.*

od razloga njegova samoubojstva, jer ga je Konstantin optužio da je podržavao Maksencijevu uzurpaciju.⁶⁰ Osim svadbenoga slavlja dva su vladara morala razgovarati i o brojnim političkim pitanjima, od kojih je jedno rezultiralo dogovorom o vjerskoj toleranciji, u povijesti zapamćenim kao Milanski edikt.⁶¹

Dok je Licinije bio u Mediolanu, na istoku je Maksimin još prije kraja zime na čelu jakih snaga i u velikoj žurbi prošao cijelu Malu Aziju i prešao u Europu.⁶² Licinijev garnizon u Bizantiju odbio je Maksiminove pokušaje podmićivanja, kao i njegova obećanja, i uspješno odolijevao punih jedanaest dana, a potom se zbog vlastite malobrojnosti ipak predao.⁶³ U međuvremenu Licinije se vratio iz Mediolana i s na brzinu prikupljenim snagama smjestio se u Hadrijanopolu. Maksimin je pak napredovao do Herakleje gdje mu je opet trebalo nekoliko dana da nagovori tamošnju posadu na predaju,⁶⁴ a zatim opet kratko zastao da bi nakon nekih osamnaest milja naišao na Licinijeve trupe kako se pripremaju za bitku. Licinijeve su postrojbe bile više nego dvostruko slabije od onih kojima je raspolažao Maksimin (prema procjenama jedva trideset tisuća naprema Maksiminovih sedamdeset tisuća)⁶⁵ i pripremale su se za sukob koji se očekivao 1. svibnja. Kako je toga dana padao Maksiminov *dies imperii*, on je smatrao taj dan prikladnijim za trijumf negoli za bitku pa je 30. travnja pokrenuo vojsku.⁶⁶ Iako brojčano daleko inferiornija Licinijeva je vojska zaustavila, a zatim i potisnula Maksiminove vojnike. Spoznavši da će izgubiti bitku, Maksimin je skinuo purpur, obukao robovsku odjeću i pobjegao.⁶⁷ Kad su njegovi ljudi shvatili da su ostali bez zapovjednika, dio njih se predao, a ostatak razbježao. Zarobljenike je Licinije pažljivo rasporedio među svoje vojnike i zatim nakon nekoliko dana prešao u Bitiniju, dok je Maksimin u međuvremenu prošao kroz Nikomediju i produžio do Kapadokije gdje je ponovno obukao purpur i okupio novu vojsku sastavljenu od bjegunaca i vojnika s istoka.⁶⁸ S tim je snagama mogao držati jedino Kilikijska vrata nastojeći onemogućiti napredovanje Liciniju kroz prolaze u gorju Taurus. Ali, kad se njegova vojska probila daljnji je otpor postao besmislen.⁶⁹ Maksimin je pobjegao u Tarz, gdje su ga opsjele Licinijeve snage pa je na posljeticu ispijanjem otrova počinio samoubojstvo.⁷⁰ Pobjedu je Licinije iskoristio kako bi uklonio sve potencijalne dinastičke rivale pa su tako redom uklonjeni Galerijev sin Kandidijan, kojega mu je na samrti

⁶⁰ *Epitome de Caesaribus*, 39, 7.

⁶¹ *Euseb.*, HE IX, 8, 12.

⁶² *Lact.*, DMP, 45, 2.

⁶³ *Lact.*, DMP, 45, 4-5.

⁶⁴ *Lact.*, DMP, 45, 5.

⁶⁵ *Lact.*, DMP, 45, 7.

⁶⁶ *Lact.*, DMP, 46, 9.

⁶⁷ *Lact.*, DMP, 47, 4; *Euseb.*, HE IX, 10, 4.

⁶⁸ *Lact.*, DMP, 47, 6.

⁶⁹ *Lact.*, DMP, 49, 1.

⁷⁰ *Lact.*, DMP, 49, 3; *Euseb.*, HE IX, 10, 13-15.

povjerio Galerije, Severov sin Severijan, Maksiminova žena, njegov osmogodišnji sin Maksim i devetogodišnja kći, te Galerijeva udovica Valerija, Dioklecijanova kći i njezina majka - Dioklecijanova supruga Priska.⁷¹

Licinijev i Konstantinov trenutni prividni partnerski odnos, a u suštini odnos dvojice rivala, narušen je 315. godine kad je Konstancija Liciniju rodila sina, što je za Konstantinov položaj na Zapadu imalo izravne potencijalne dinastičke posljedice. Nakon što je i Fausta 7. kolovoza 316. godine rodila sina u Arelatu, po ocu nazvanoga Konstantin, otvoreni je sukob dvojice rivala postao neizbježan. Kasnija je Konstantinova propaganda za rat koji je izbio ni dva mjeseca nakon toga okrivila Licinija i prikazala ga kao onoga koji je prevario Konstantina i pokušao ga ubiti.⁷² No, pravi je agresor u ovome slučaju bio Konstantin čija je namjera bila formiranje nove tetrahije po uzoru na Dioklecijanov sustav, s imenovanjem članova vlastite obitelji za cezare. Time bi se isključila mogućnost nominacije Licinijeva novorođena sina za položaj cezara, a Konstantin se mogao pozivati na to da je njegov položaj starijeg augusta u carskom kolegiju davao pravo imenovanja sljedećeg augusta ili cezara na istoku njemu, a ne Liciniju. Stoga mu je Konstantin poslao svoga polubrata Konstancija s prijedlogom imenovanja novih cezara. Jedan je trebao biti Basijan, suprug Konstantinove polusestre Anastazije,⁷³ a drugi njegov sin Krisp. Dakako da je Licinije taj prijedlog odbio, ali su opet događaji koji su neposredno slijedili zamračeni propagandom kasnijeg pobjednika.

Osmoga listopada 316. godine Konstantin je kod Cibala⁷⁴ s dvadeset tisuća vojnika napao Licinija čija je vojska brojila trideset i pet tisuća ljudi.⁷⁵ Izgubivši najveći dio pješništva Licinije se pod zaštitom noći s većinom konjaništva povukao u Sirmij, skupio ženu, sina i blago i pobjegao u Serdiku, gdje je početkom prosinca cesarom proglasio Valensa,⁷⁶ dotadašnjeg zapovjednika (*dux limitis*) za obranu granice. Valens je skupio veliku vojsku u Hadrijanopolu i oslanjajući se na tu činjenicu Licinije je Konstantinu, koji se tada nalazio u Filipopolu, uputio poslanike nudeći pregovore. Konstantin je poslanstvo odbio primiti odlučivši se radije za odlučnu bitku, a ona se vodila kod Hadrijanopola s dugo neizvjesnim ishodom, dok Licinije opet nije uzmaknuo i pobjegao pod okriljem noći.⁷⁷

Ostvarivši dvije blistave pobjede Konstantin je vjerovao da je rat praktički dobiven i hitro je poveo vojsku prema Bizantiju očekujući tamo posljednji otpor i konačnu pobjedu. Međutim, Licinije je bio iskusan i vješt zapovjednik, mnogo opasniji protivnik od Maksencija. Predviđajući Konstantinove namjere Licinije i Valens umjesto

⁷¹ *Lact.*, DMP, 50, 51.

⁷² *Euseb.*, HE X, 8, 2-7.

⁷³ *Anon. Vales. pars prior*, 5, 14.

⁷⁴ *Eutrop.*, *Breviarum*, X, 5.

⁷⁵ *Anon. Vales. pars prior*, 5, 16.

⁷⁶ *Anon. Vales. pars prior*, 5, 16.

⁷⁷ *Anon. Vales. pars prior*, 5, 16-18.

u Bizantij povukli su se prema Beroji, odakle su mogli ugrožavati Konstantinove linije opskrbe budući da je ovaj pomalo nesmotreno požurio naprijed. To je pružilo mogućnost Liciniju da zatraži i izbori pregovore o sklapanju mira. Dogovor je brzo postignut nakon što je Konstantin zatražio svrgavanje Valensa, koji je brzo uklonjen i potom pogubljen kao izdajnik. Osim Trakije, Mezije i Male Skitije Licinije je cijeli europski dio Carstva prepustio Konstantinu.⁷⁸ Dogovor je ratificiran 1. ožujka 317. godine svečanom ceremonijom u Serdici s promocijom Konstantinovih sinova Krispa i Konstantina za cezare te proglašenjem Licinijeva sina Licinija trećim cesarom,⁷⁹ ali nižega ranga. U slučaju Licinijeve smrti, predviđeno je, carski je kolegij ponovno trebao postati tetrahija Krispovim imenovanjem za Augusta na Istoku.⁸⁰

Licinijevo je novo sjedište, nakon gubitka Sirmija i svih velikih gradova na jugoistoku Europe, za sljedećih sedam godina postala Nikomedija. Njegovu vladavinu kao augusta Istoka i Konstantinova su kasnija propaganda i njemu skloni autori, poput neobjektivnog Euzebija, nastojali prikazati tiranskom, ali realnu sliku te vladavine nije jednostavno oblikovati. Optužbe kako je otimao supruge plemenitih ljudi i dodjeljivao ih svojim poslušnicima, kao i skrnavljenje djevoja i seksualno iskorištavanje udanih žena trebalo bi promatrati kao stereotipno prikazivanje djela tirana karakteristično za tadašnje autore carskih životopisa. Daljnje Licinijeve postupke, tijekom razdoblja koje završava izbijanjem konačnog sukoba s Konstantinom 324. godine, literarni izvori pripisuju iznenadnom ludilu.⁸¹ Teško je dvojiti da je Konstantin samo čekao priliku i povod za rat protiv Licinija koji mu je ovaj pružio počevši u svome dijelu Carstva ponovno progoniti kršćane. No, nisu samo oni bili predmetom njegova zlostavljanja, već se Licinije u pohlepi za njihovom imovinom okomio i na bogate pojedince, od kojih su mnogi osuđeni na smrt, a uživao je i u obeščaćenju njihovih žena. Od grijeha pripisuju mu se bezbožnost, okrutnost, pohlepa i pohota.⁸²

Iako je do zahlađenja odnosa došlo još 321. godine, pripreme za oružani sukob kulminirale su nakon Konstantinove pobjede nad Gotima i Sarmatima, koji su u proljeće 323. godine provalili preko Dunava i opustošili Trakiju i Meziju. Kako bi proslavio pobjedu Konstantin je pustio u optjecaj emisiju novca veličajući pobjedu nad Sarmatima. Iako je vojevao na vlastitome teritoriju, neke su njegove postrojbe prešle granicu Licinijeva dijela države, zbog čega je Licinije prosvjedovao, okarakteriziravši taj čin kao uzurpaciju njegova teritorija. Usljedila je zabrana uporabe Konstantinovih „sarmatskih“ kovanica u istočnome dijelu Carstva.⁸³ Upravo je to najvjerojatnije poslužilo kao povod otvorenim neprijateljstvima.

⁷⁸ Anon. *Vales. pars prior*, 5, 18.

⁷⁹ Anon. *Vales. pars prior*, 5, 19.

⁸⁰ Barnes 1996., 68.

⁸¹ Euseb., HE IX, 9, 1; IX, 9, 12; X, 8, 9; Anon. *Vales. pars prior*, 5, 20.

⁸² Euseb., HE X, 8, 11-14; Anon. *Vales. pars prior*, 5, 22.

⁸³ Anon. *Vales. pars prior*, 5, 21; Barnes 1996., 76.

Razdoblje od 321. godine, tijekom kojega je održavao formalni mir, Konstantin je iskoristio za gradnju luke u Tesalonici i prikupljanje snažne flote. Dio zime 323./324. proveo je u Sirmiju da bi se početkom proljeća vratio u Tesaloniku gdje su već pripremljene bile goleme vojne snage i snažna flota. Druga je Konstantinova flota čekala spremna usidrena u Pireju. Licinije je navodno raspolagao još većom silom. Odlučivši se za defenzivno vođenje rata glavninu je snaga poveo pokraj Hadrijanopola i rasporedio duž istočne obale rijeke Hebro, rasporedivši ih na padinama strmih planina oko toga tračkoga grada. Konstantinova vojska smjestila se na suprotnoj obali rijeke i više dana dvije su vojske stajale jedna nasuprot drugoj bez okršaja.

Dana 3. srpnja Konstantin se odlučio za prijelaz rijeke i konačni sukob u kojem je njegova vojska, discipliniranija i bolje organizirana, uspjela probiti bojni red Licinijevih trupa. I sâm je Konstantin tijekom bitke lakše ranjen u bedro, dok je Licinije pod okriljem noći napustio bojište i pobjegao u Bizantij. Njegovi su se vojnici koji su još neko vrijeme nastavili borbu sutradan predali Konstantinu. Nakon toga poraza Licinije je u Bizantiju cesarom proglasio svoga dotadašnjeg načelnika službi (*magister officiorum*) Martinijana⁸⁴ i poslao ga s jakim snagama u Lampsak (današnji Lapseki) sa zadaćom da spriječi eventualni pokušaj prelaska Konstantinove vojske preko Helesponta u Malu Aziju.

Tijek pomorskih operacija nije potpuno jasan. Konstantinovu je egejskom flotom zapovijedao njegov sin, cesar Krisp, koji je bio poslan da zauzme Aziju.⁸⁵ Na ulazu u Helespont suprotstavila mu se Licinijeva flota pod zapovjedništvom Amanda, koji je bitku izgubio i jedva se spasio bijegom k vojnicima na obali, dok su njegovi brodovi dijelom potopljeni, a dijelom zarobljeni.⁸⁶ Licinije, koji se namjeravao braniti u Bizantiju ne očekujući napad s mora i koncentriravši svu obranu na kopnu predviđajući dugu opsadu, nakon gubitka flote shvatio je da bi mogao biti blokiran,⁸⁷ osobito nakon što je na Konstantinovu stranu prešla i flota iz Trakije. Zato je pograbilo blago i pobjegao u Halkedon gdje se pripremao za novu bitku. Nakon trijumfalnog ulaska u Bizantij Konstantina je dočekao Krisp i tek je tada car saznao za sinovu blistavu pobjedu na moru.⁸⁸

Odlučna se bitka vodila kod Hrisopola kraj Halkedona 18. rujna 324. godine. Glavninu Licinijevih snaga činili su gotski plaćenici kojima je zapovijedao njihov princ Alica. U krvavoj bici Konstantinovi su legionari bili uspješniji. Poginulo je više od dvadeset pet tisuća Licinijevih vojnika, uglavnom gotskih augzilijarnih trupa, dok se ostatak razbježao.⁸⁹ Kad su preživjeli vidjeli da se približavaju

⁸⁴ *Epitomae de Caesaribus*, 41, 6; Anon. *Vales. pars prior*, 5, 25.

⁸⁵ Anon. *Vales. pars prior*, 5, 23.

⁸⁶ Anon. *Vales. pars prior*, 5, 26.

⁸⁷ Anon. *Vales. pars prior*, 5, 25.

⁸⁸ Anon. *Vales. pars prior*, 5, 27.

⁸⁹ Anon. *Vales. pars prior*, 5, 27.

Konstantinove liburne s novim svježim snagama, Licinijevi su preostali vojnici položili oružje i predali se. Sljedećeg dana u Konstantinov je logor došla njegova polusestra Konstancija moleći ga da poštedi život Liciniju, što je on obećao učiniti.⁹⁰ Kao privatna osoba Licinije je pozvan na raskošnu večeru kod Konstantina, a potom je poslan u Tesaloniku. Međutim, ne vjerujući Liciniju i strahujući da bi, poput Maksimijana, mogao nekom prilikom pokušati ponovno prigrabiti carski purpur, nekoliko mjeseci kasnije izdao je nalog da ga tamo pogube pogazivši vlastitu riječ.⁹¹ Martinijan je pak u isto vrijeme pogubljen u Kapadokiji.⁹² Nedugo prije toga i Licinijev sin Licinije pogubljen je kao žrtva Konstantinove sumnje.

Konstantinovu je pobjedom obnovljena tetrahija u novom obliku. Konstantin je kao neupitni gospodar rimskoga svijeta bio jedini august, dok su uz njega postojala još tri cezara,⁹³ njegovi sinovi Krisp, Konstantin i Konstancije imenovan cezarem 324. godine. No, iz nepoznatih razloga 326. godine Konstantin je dao pogubiti najstarijeg sina Krispa, a ubrzo potom i vlastitu ženu Faustu, majku trojice svojih sinova. Neki autori, poput Zosima⁹⁴ i nepoznatog autora Epitoma,⁹⁵ za te smrti krive Konstantinovu majku Helenu, ali danas je nemoguće razlučiti glasine od stvarnih zbivanja. Ako je vjerovati Eutropiju Konstantin je kad se domogao vlasti uvelike odstupio od svoje dotadašnje blagosti pogubivši redom Licinija, njegova istoimenoga sina („prijazne naravi“), vlastita sina („odlična čovjeka“) i suprugu, te „mnoge od svojih prijatelja“.⁹⁶ Godine 333. cezarem je proglašen i najmlađi sin Konstans, a 335. godine i Flavije Dalmatik, sin Teodore i oca nepoznata imena, čiji je otac bio Konstancije I. Njegovu bratu Hanibalijanu dao je svoju kćer Konstantinu za ženu, proglasio ga Kraljem kraljeva i povjerio mu vladavinu nad pontskim plemenima. Mlađi Konstantin vladao je galskim provincijama, Konstancije Istokom, Konstans Italijom i Ilirikom, dok je Dalmatiku povjerena obrana obala Ponta,⁹⁷ u to doba nazvanim *Gothica ripa*, a naziv se odnosio na Trakiju, Makedoniju i Ahaju. Nije poznato kojemu je od njih Konstantin namijenio vodeću ulogu nakon što on umre.

Konstantinova vjerska politika

Od samih početaka aktivnog uključivanja u borbu za vlast vjerska je i prokršćanska komponenta imala važnu ulogu u Konstantinovoј politici. Njegovo je postupanje u tom smislu nemoguće odijeliti od tadašnje opće političke i gospodarske situacije i duhovne klime. Teško da je mladom, ambicioznom i inteligentnom

⁹⁰ Anon. *Vales. pars prior*, 5, 28.

⁹¹ Anon. *Vales. pars prior*, 5, 29; Eutrop., *Breviarum*, X, 6.

⁹² Anon. *Vales. pars prior*, 5, 29.

⁹³ Eutrop., *Breviarum*, X, 6.

⁹⁴ Zos., II, 29, 1-2.

⁹⁵ *Epitomae de Caesaribus*, 41, 11-12.

⁹⁶ Eutrop., *Breviarum*, X, 6.

⁹⁷ Anon. *Vales. pars prior*, 6, 35.

čovjeku koji je ranu vojnu karijeru proveo na Istoku i na sâmom carskom dvoru mogla promaknuti činjenica kako kršćanstvo kao religija u usponu predstavlja potencijalnu duhovnu snagu kao novu poveznicu obnove jedinstva Carstva. Nije moguće išta pouzdano reći o Konstantinovu osobnom odnosu prema kršćanstvu u godinama prije otvorena ulaska u sukobe oko vlasti nakon smrti njegova oca Konstancija 306. godine. Sigurno je da nije bio kršćanin, jer je osobne zavjete i molitve upućivao Marsu i Apolonu, kojega je štovao kao Nepobjedivo Sunce. U toj ranoj fazi nedvojbeno se radilo o korištenju kršćanstva iz proračunatih političkih razloga.

Literarni izvori potvrđuju da Dioklecijanovi edikti protiv kršćana nisu dosljedno provođeni u zapadnim dijelovima države, a posebice ne u dijelu kojim je vladao cesar Konstancije,⁹⁸ iako je i tamo bilo sporadičnih primjera otuđivanja crkvene imovine i uništavanja crkava⁹⁹ koje su se u to vrijeme još uvijek nalazile unutar privatnih kuća.

Odmah po izboru za augusta 306. godine Konstantin je momentalno prekinuo progone kršćana objavivši edikt kojim im je dopušteno štovati svojega Boga.¹⁰⁰ Taj je čin imao nedvosmisleno dvojako značenje. Njime je Konstantin jasno dao do znanja da se smatra glavnim zakonodavcem za stanovnike u svojoj domeni Carstva i da se vjerskom politikom želi distancirati od svojih carskih kolega prikazujući se potencijalnim osloboditeljem progonjenih kršćana u svim dijelovima Carstva. Taj Konstantinov edikt nije imao vrijednost univerzalnog pravnog akta jer se primjenjivao samo u dijelovima države pod njegovom vlašću.

Na samrtnoj postelji teško bolesni Galerije dao je sastaviti edikt¹⁰¹ objavljen 30. travnja 311. godine u Nikomediji¹⁰² u ime trojice tetrahra (Galerije, Konstantin, Licinije; Maksimin Daja ga je vjerojatno odbio potpisati).¹⁰³ Edikt poznat pod nazivom *Licet esse Christianos* prvi je pravni akt univerzalne vrijednosti kojim je u rimskoj državi proklamirana tolerancija prema kršćanima, ali je dokinuo progone samo u dunavskim provincijama i Grčkoj. To je nagnalo i Maksencija, koji kao uzurpator nije pripadao tetrahrijskome krugu, da iste godine objavi edikt normativno identičan Konstantinovu iz 306. godine kojim je kršćanima u Italiji i Africi dodijelio slobodu ispovijedanja vjere i odredio povrat konfiscirane imovine.¹⁰⁴

⁹⁸ Euseb., *HE VIII*, 13.

⁹⁹ Lact., *DMP*, 15, 7.

¹⁰⁰ Lact., *DMP*, 24, 9.

¹⁰¹ Lact., *DMP*, 34; Euseb., *HE VIII*, 17, 1-10.

¹⁰² Lact., *DMP*, 35, 1.

¹⁰³ Trojica su tetrahra navedeni kod Euzebija, *HE VIII*, 17, u prijevodu I. Milotića, *Milanski edikt*, 2005., 58-61. U prijevodu Euzebijeve Crkvene povijesti M. Mandaca, 2004., 668., bilj. 2030., navedeno je da u izvorniku pod brojem 5 nema teksta koji se odnosi na cara Licinija; Drukčije Cambi, 2005., 172., bilj. 197, koji smatra da su edikt supotpisala sva četiri suvladara. Također i Milotić, 2005., 61 i bilj. 26., navodi kako Laktancije (*DMP VIII*, 16) izrijeком navodi da su edikt izdala sva četvorica tetrahra, međutim u citiranom se paragrafu uopće ne govori o Galeriju, već o Maksimijanu. Navodeći tekst Galerijeva edikta (*DMP*, 34, 1-5) Laktancije nigdje ne spominje koji su ga od tetrahra i jesu li uopće supotpisali.

¹⁰⁴ Milotić 2013., 47.

Za Konstantina presudno, što je vjerojatno i jedna od najpoznatijih povijesnih epizoda, je zbivanje u noći uoči bitke kod Milvijskog mosta, kad mu se u snu pojavilo prikazanje i savjet da na štitovima svojih vojnika istakne simbol križa. Tako zbivanja opisuje Laktancije,¹⁰⁵ u to vrijeme odgajatelj Konstantinova sina Krispa, zbog čega je morao biti blizak carskoj porodici. Svjedočanstvo što ga dvadeset i pet godina kasnije u „Konstantinovu životu“ donosi Euzebij je mnogo je manje uvjerljivo.¹⁰⁶ Konstantinu i njegovoj vojsci usred bijela dana na nebu se ukazao vatreni znak u obliku križa i riječi „*In hoc signo vinces*“, da bi mu se sljedeće noći u snu ukazao sâm Krist i savjetovao da na bojne znakove svojih legija stavi znak križa. Kakva god vizija da se ukazala Konstantinu, on je pobjedu nad Maksencijem posvetio kršćanskom Bogu. Kao prvi rimski car u trijumfu nije pošao na Kapitolij kako bi prinio žrtvu i zahvalio Jupiteru za pobjedu. Od tog je trenutka Konstantinova vojska i službeno postala kršćanska bez obzira na osobne osjećaje vojnika koji su u njoj služili.

Konstantin je obilnim donacijama iz carske riznice počeo pomagati gradnju kršćanskih crkava diljem dijela Carstva pod njegovom kontrolom, a posebice u Rimu. No, najznačajniji potez za daljnji razvoj kršćanstva bilo je donošenje prvoga pravnog akta kojim se sveobuhvatno i beziznimno proglašava uvažavanje svih religija u rimskoj državi, univerzalno poznatim pod nazivom Milanski edikt (*Edictum Mediolanense*).¹⁰⁷ Zanimljivo je da edikt niti je donesen niti je objavljen u Mediolanu, pa čak nije moguće precizno odrediti ni točno vrijeme susreta dvojice careva, Konstantina i Licinija, koji su, očito je, dogovorili bitne normative odrednice i sadržaj akta sporazumjevši se o potrebi proklamacije uvažavanja svih religija i o potrebi promptnog i bezuvjetnog prestanka progona kršćana kao i o povratu imovine oduzete im tijekom progona. Sâm je edikt objavljen 13. lipnja 313. godine¹⁰⁸ u Nikomediji na latinskome jeziku. Teško se može dvojiti u to da je edikt morao biti objavljen i u zapadnom dijelu Carstva. Na žalost, u izvornom obliku tekst edikta nije sačuvan, a do nas je stigao posredno. Njegov sadržaj donose Laktancije na latinskom jeziku¹⁰⁹ i Euzebij, koji ga prepričava u grčkom prijevodu.¹¹⁰

Nakon Milanskog edikta zamjetan je nagli izlazak kršćanstva iz dotadašnjeg prikrivenog u javno djelovanje, uz intenzivnu gradnju vlastitih sakralnih građevina. Kršćani se sve češće počnu javljati i kao bitni čimbenici u javnom, društvenom i pravnom životu. Međutim, s otvorenim ispovijedanjem vjere na površinu su isplivali i teški sporovi unutar Kršćanske crkve. Već 313. godine Konstantina su afrički kršćani molili da riješi spor u pitanju tko je punopravni biskup Kartage – Donat ili Cecilijan. Konstantin je odluku prepustio dogovoru biskupa čiji je prvi skup

¹⁰⁵ *Lact., DMP*, 44, 5.

¹⁰⁶ *Euseb., VC I*, 28-29.

¹⁰⁷ Milotić 2013., 72.

¹⁰⁸ *Lact., DMP*, 48, 1.

¹⁰⁹ *Lact., DMP*, 48, 2-12.

¹¹⁰ *Euseb., HE*, X, 5.

održan u Rimu, a drugi u Arelatu.¹¹¹ Oba su sabora presudila u korist Cecilijana, a Konstantin je odluke sabora potvrdio. No, Donat i njegovi pristaše proglasili su sebe pravim kršćanima i stvorili vlastitu Crkvu. Taj je spor trajao preko jednog stoljeća, ali je bio ograničen na sjevernu Afriku.

Do novoga dubokog spora s mnogo dalekosežnijim posljedicama dovelo je učenje aleksandrijskoga svećenika Arija o odnosu Boga Oca i Sina, nazvano arijanstvom. Prema Arijevu nauku postojalo je vrijeme kad Sin (*Logos*) nije postojao i kao takav je tek kreacija Boga Oca kome je podređen, pa nije isti već samo sličan Ocu. Otac, Sin i Duh Sveti (koji je kreacija Logosa) po Ariju su tri različite osobe. Iako je Arijevo učenje osudio aleksandrijski biskup Aleksandar i premda je Arije ekskomuniciran 318. godine, spor nije okončan jer su uz Arija pristajali mnogi utjecajni biskupi. Spor je bio toliko dubok da je u konačnici prijetio podjelom Crkve pa je Konstantin osobno sazvaio najutjecajnije biskupe na sastanak u Nikeji (20. svibnja – 19. lipnja 325. godine). Nije pouzdan broj nazočnih biskupa. Euzebij iz Cezareje navodi 250 sudionika, Atanazije 300, a tradicija iz IV. st. 318. Taj je prvi veliki saziv crkvenih lica ušao u povijest pod imenom Prvoga ekumenskog koncila Crkve, a sjednica otvorenja održana je 20. svibnja 325. godine. Uvodni je govor održao osobno car Konstantin koji je potom predsjedanje prepustio svome savjetniku i glasnogovorniku Oziju, biskupu Kordube. Nikejski je koncil formulirao doktrinu nazvanu Nikejskom formulom ili Nikejskim vjerovanjem o istobitnosti (*homoousion*) Oca i Sina. Arije je protjeran u Ilirik, a drugi njegovi pristaše u Galiju. Konstantinovo očekivanje da će koncil riješiti neslaganja izjalovilo se jer su se rasprave i svađe nastavile i dalje, a njegovo je uvažavanje biskupa kao teoloških stručnjaka bilo koliko naivno toliko i opasno. Iako je na Nikejskom koncilu arijanstvo poraženo, ono je dvije godine kasnije doživjelo novi uspon. I sam je Konstantin, kao i njegova polusestra Konstancija, bio skloniji Ariju, ali je opće stajalište episkopata u Nikeji bilo suprotno Arijevim tezama. Samo su Arije i još dva biskupa odbili potpisati odluke Koncila, zbog čega ih je Konstantin prognao, ali je Arije 335. godine vraćen iz progonstva, dok je tada prognan aleksandrijski pravovjerni biskup Atanazije. Iznudivši Arijev povratak u crkvenu zajednicu Konstantin je nužno ušao u sukob s pravovjernim klerom. Nakon Konstantinove smrti 337. godine Arijevi su sljedbenici unutar Crkve na Istoku uspjeli ostvariti gotovo potpunu prevlast. Konstantinov sin Konstancije, koji je 351. godine ostvario jedinstvenu vlast u Carstvu, bio je uvjereni arijanac i za njegove vladavine prevladali su arijanski biskupi.

Konstantinovi vanjski ratovi

Još kao vojskovođa pod Dioklecijanom i Galerijem Konstantin se pokazao kao vrstan zapovjednik,¹¹² da bi se potom vojujući zajedno s ocem Konstancijem

¹¹¹ *Euseb., HE*, X, 5, 23.

¹¹² *Anon. Vales. pars prior*, 2, 2.

protiv Pikta u Britaniji takvim i potvrdio. Prvi samostalni vojni uspjeh ostvario je 306. godine protiv Franaka i Alamana na rajnskoj granici, a ponovno je tamo bio angažiran i 314/315. godine.¹¹³ Suzbio je provalu Gota i Sarmata koji su u proljeće 323. godine provalili preko Dunava i pustošili Trakiju i Meziju, da bi 332. godine ponovno teško porazio Gote (100000 mrtvih od gladi i hladnoće). Konstantinovu je vojskom u tom pohodu zapovijedao njegov sin cezar Konstantin.¹¹⁴ Rezultat je bio sklopljen mir za čije su održavanje Goti morali jamčiti predajom talaca među kojima je bio i kraljev sin Ariarik.¹¹⁵ Od tog se poraza Goti dugo nisu oporavili. Teško je točno rekonstruirati u koliko je navrata Konstantin ratovao s Gotima, jer vijesti antičkih autora o tome nisu precizne. U svakom slučaju, svaki put Konstantin je ostvario velike pobjede. Uvijek nemirne i opasne Gote prisilio je na sklapanje sporazuma kojim su i oni i neka druga germanska plemena s lijeve strane Dunava morali prihvatiti rimsko vrhovništvo. Nakon što je mir s Gotima na taj način bio osiguran Konstantin je 334. godine krenuo protiv Sarmata, koji su se pokazali neloyalnim saveznicima.¹¹⁶ Upravo od Konstantinova vremena brojni su barbari, a među njima i Goti, stupali u rimsku vojsku, a kako bi se krajevi uz granicu, pogođeni depopulacijom uslijed čestih barbarskih provala i epidemija kuge naselili stanovništvom, vojna je služba barbara plaćana dodjeljivanjem zemljišta. Više od tristo tisuća barbara različite dobi i spola Konstantin je naselio u Trakiji, Skitiji, Makedoniji i Italiji.¹¹⁷ U tom svjetlu treba promatrati i reformu rimske vojske na pogranične postrojbe (*limitanei*, *ripenses*) i mobilnu rezervu (*comitatenses*), započetu vjerojatno još pod Dioklecijanom i definitivno uobličenu za Konstantinove vladavine.

Konstantin je umro tijekom priprema za rat protiv Perzijanaca, koji su u to doba ugrožavali istočne granice i interese Rima u Armeniji. Umro je u šezdesetšestoj godini života i trideset i prvoj godini vladavine¹¹⁸ u carskoj vili nedaleko Nikomedije.

Unutarnja politika i reforme

Osim dalekovidnog političara i umješnog diplomata Konstantin se pokazao i kao vješt administrator, ali, unatoč dalekosežnosti odrednica njegove vjerske politike, prevladavajuće obilježje Konstantinove vladavine bilo je ipak konzervativno. Sadržavajući se u osnovi od dramatičnih inovacija, Konstantin se ograničio na konačno uobličavanje ili dovršetak reformi otpočetih još u vrijeme njegova prethodnika Dioklecijana, posebice onih u funkcioniranju dvora, u provincijalnoj upravi i u vojnoj organizaciji s očitom namjerom učvršćenja autoriteta cara. Carski je dvor

¹¹³ Eutrop., *Breviarum*, X, 3.

¹¹⁴ Anon. *Vales. pars prior*, 6, 31; Eutrop., *Breviarum*, X, 7.

¹¹⁵ Anon. *Vales. pars prior*, 6, 31.

¹¹⁶ Anon. *Vales. pars prior*, 6, 32.

¹¹⁷ Anon. *Vales. pars prior*, 6, 32.

¹¹⁸ Eutrop., *Breviarum*, X, 8.

postao središte države utjelovljeno u osobi cara okruženog brojnim suradnicima, ponajprije vojnicima i profesionalnim činovnicima. Svi su ti visoki dvorski službenici (*magister officiorum*, *quaestor sacri palatii*, *praepositus sacri cubiculi*, *comes rerum privatarum* i *magistri praesentalis*) činili *consistorium sacrum*, carsko vijeće koje je svoje ime dobilo zahvaljujući tome što su njegovi članovi morali stajati (*consistere*) pred carem. Najutjecajniji u središnjoj upravi bio je načelnik službi (*magister officiorum*) pod čijim su nadzorom bile sve službe u Carstvu, a bio je zadužen i za carevu osobnu sigurnost jer je zapovijedao odredima dvorske tjelesne straže (*scholae palatinae*). Drugi po rangu bio je voditelj pravosuđa (*quaestor sacri palatii*) pod čijim je nadzorom bila razrada zakona, a on je i potpisivao careve ukaze. Dvojica voditelja financijske uprave bili su zaduženi za državu riznicu (*fiscus*) i carske posjede (*res privatae*) i zvali su se *comes sacrarum largitionum* i *comes rerum privatarum*. Jedan od najviših i najutjecajnijih dostojanstvenika bio je predstojnik carske ložnice (*praepositus sacri cubiculi*). U njegov je djelokrug potpadalo upravljanje carevom privatnom imovinom, briga o carskoj ložnici (*sacrum cubiculum*) i o carskoj garderobi (*sacra vestis*).

Vjerojatno je tek pod Konstantinom dovršena podjela Carstva na dvanaest dijeceza započeta za Dioklecijanove vladavine. Konstantin je nastavio i razradio tu politiku preustroja dijeleći državu dodatno na prefekture. I granice i broj prefektura s vremenom su se mijenjali, a granice su im definitivno uobličene tek od kraja IV. stoljeća. Pod Konstantinom su formirane tri prefekture: Istočna (*praefectura praetorio per Orientem*), Italska (*praefectura praetorio Illyrici, Italiae et Africae*) i Galska (*praefectura praetorio Galliarum*). Glavno je obilježje novoga dioklecijansko-konstantinskog ustroja bilo odvajanje vojne i civilne vlasti, pa je civilna vlast bila u rukama provincijskoga namjesnika, a vojna vojnoga zapovjednika (*dux*).

Konstantin je prvi od rimskih careva koji je u većem broju počeo u sastav rimske vojske uzimati barbare. Rasprava o tome je li Dioklecijan kreator ideje o podjeli vojske na pogranične postrojbe (*limitanei*) i mobilne trupe prateće vojske (*exercitus comitatenses*) koju je Konstantin tek razradio, ili tu ideju i njezinu provedbu u cijelosti treba pripisati Dioklecijanu, još uvijek nije okončana. Najvjerojatnije Konstantina treba promatrati i kao inovatora i kao prihvatitelja ideje jer reformu vojske tolikih razmjera nije bilo moguće provesti ni u kratko vrijeme ni u uvjetima borbe za vlast, a sasvim sigurno ni u uvjetima tetrarhijske podijeljenosti države. U potpunosti nedostaju brojčani pokazatelji o broju vojnika kojima je Konstantin raspolagao u ikojem trenutku njegove duge vladavine niti kako je ta vojska bila organizirana.¹¹⁹ Prema Zosimu, za konačnu bitku protiv Licinija Konstantin je skupio 120.000 pješaka i 10.000 konjanika,¹²⁰ ali, čak i ako prihvatimo očito pretjerivanje, to zacijelo nije mogao biti broj vojnika koji bi činili samo središnju mobilnu rezervu. Vojno zapovjedništvo bilo je u rukama magistra *militum*, ali

¹¹⁹ Southern, Dixon 1996., 18.

¹²⁰ Zosim., 2, 22.

isprva je jedan od magistara zapovijedao pješastvom (*magister peditum*), a drugi konjaništvom (*magister equitum*), od čega se, međutim, ubrzo odustalo. Na svakom su carskom dvoru postavljana po dva zapovjednika s titulom *magister equitum et peditum praesentalis*. Nije posve sigurno javljaju li se već i pod Konstantinom vojni zapovjednici s regionalno ograničenim područjima zapovijedanja u prefekturama.

Pretorijanska garda, raspuštena je nakon bitke kod Milvijskoga mosta. Pretorijanci su zamijenjeni novim jedinicama careve garde nazvanim *scholae palatinae* pod izravnom kontrolom i zapovjedništvom načelnika službi. Nije poznata njihova brojčana veličina u Konstantinovo doba, a kasnije su palatinske *scholae* brojale 500 vojnika. Dotada utjecajni i moćni pretorijanski prefekti gube svoju vojničku i zapovjedničku ulogu i postaju civilni dužnosnici i upravitelji na raspolaganju caru.

Među dalekosežne Konstantinove reforme valja ubrojiti i financijsku reformu, to jest uvođenje novog zlatnika (*solidus*) sa strogo propisanom težinom i čistoćom zlata, koji će se zadržati kao standard i u sljedećim stoljećima. No, uz navedene, jedan od poteza koji će udariti snažan pečat na daljnji razvoj Europe svakako je osnivanje nove prijestolnice na mjestu stare grčke kolonije Bizantija. Ni puna dva mjeseca nakon konačne pobjede nad Licinijem, 8. studenoga 324. godine Konstantin je osobno zacrtao granice grada koji će postati Novim Rimom, nazvavši ga po svome imenu Konstantinopolom. Njegova odluka o uspostavi novog sjedišta države na Istoku bila je svakako u vezi s novom vjerskom politikom, koliko i s odličnim položajem na Bosporu, na raskrižju trgovačkih putova, mogućnosti kontrole plovidbe tjesnacem, lakim i brzim pristupom dunavskim provincijama kao i uvijek nemirnoj istočnoj granici. Do 328. godine bile su dovršene zidine, a 11. svibnja 330. godine grad je i formalno posvećen kao novo kršćansko središte.

Iako se Konstantina nedvojbeno treba promatrati kao prvoga kršćanskog cara¹²¹ na rimskome prijestolju, u njegovu slučaju ne može se govoriti o istinskome preobraćenju na kršćanstvo. Njegovi politički potezi jasno ukazuju na čvrstu nakanu da kršćane uključi u službu države sa željom da podržavaju i brane jedinstvo i koheziju Carstva. No, pritom se ponašao kao tipičan poganski rimski car s poganskim vjerskim mentalitetom koji još jednoga boga, ovoga puta kršćanskog, prihvaća u svoj panteon želeći ga privući na svoju stranu, pridobiti njegovu pomoć i steći njegovu zaštitu kako bi mogao postići vlastite ciljeve i zadovoljiti ambicije. Iz toga velikim dijelom proizlazi i njegovo nastojanje da ugodi njegovim sljedbenicima i njihovim zajednicama. Uloga zaštitnika kršćanstva bila je i politički vrlo probitačna jer je, kad se radilo o istočnim dijelovima države u kojima je kršćana bilo mnogo, Konstantin mogao računati na njihovu podršku i prihvaćanje. To što se Konstantin stavio pod zaštitu kršćanskoga Boga, ne mora ni u kojem slučaju značiti da mu se posve predao i sasvim raskinuo s poganskim tradicijama. On je bio tipičan čovjek doba religijskog sinkretizma kojemu ništa nije bilo tako strano poput religijske isključivosti toliko svojstvene kršćanstvu.

¹²¹ Anon. *Vales. pars prior*, 6, 33.

Konstantin je do smrti zadržao čast vrhovnog svećenika. Pokrštenje je zatražio tek uoči smrti, a pokrstio ga je arijanski nikomedijski biskup Euzebije. Nešto prije podneva 22. svibnja 337. godine Konstantin je umro, nakon čega je, u skladu s rimskom tradicijom, uvršten među bogove. Za prvoga kršćanskog cara se nikako ne može reći da je vodio život u skladu s etičkim načelima kršćanstva, ali teško da bismo to mogli kazati i za careve i kraljeve koji su obnašali vlast nakon njega, sve do naših vremena. Kršćanski su pisci, poput Laktancija i Euzebija, kao prvoga kršćanskog cara Rimskoga Carstva Konstantina nekritički veličali, što je poprilično zamaglilo pokušaje realnog oslikavanja njegove osobe. Možda je zato uputnije na kraju povjerenje ipak pokloniti Eutropiju: „Bio je čovjek kojega bi se u počecima njegove vladavine moglo usporediti s najboljim vladarima, u kasnijem pak djelu tek s onima prosječnog značaja. Očite su u njemu bile bezbrojne dobre osobine duha i tijela; pretjerano je žudio za vojnom slavom i postigao je sjajan uspjeh u svojim ratovima; uspjeh, međutim, ne primjereniji nastojanjima. Nakon što je okončao građanski rat porazio je Gote u različitim prilikama i poklonio im mir ostavljajući u glavama barbara živo sjećanje na svoju dobrotu. Bio je privržen umijeću mira i slobodnim promišljanjima i žudio je za omiljenosti koju je doista tražio svakom vrstom darežljivosti i susretljivosti. Iako je zbog sumnjičavosti bio nesklon pomoći nekima od svojih prijatelja, prema drugima je pak bio krajnje velikodušan ne propuštajući priliku pridodati njihovu bogatstvu ili častima. Donio je mnogo zakona, neke dobre i pravedne, ali većinu njih nepotrebnih, a i neke stroge. Bio je prvi koji je pokušao grad nazvan po njemu uzdići tako da ga učini suparnikom Rimu. Dok se pripremao za rat protiv Parta, koji su tada uznemiravali Mezopotamiju, umro je u državnoj vili kraj Nikomedije u tridesetprvoj godini vladavine i šezdesetšestoj godini života. Njegovu je smrt najavila zvijezda s repom neobične veličine koja je sjala dugo vremena i koju Grci zovu kometom. Zaslužno je uvršten među bogove.“¹²²

Popis korištenih izvora

- Consularia Constantinopolitana*, ed. Th. Mommsen, MGH, *Auctores antiquissimi*, vol. IX, *Berolini* 1891, reprint Berlin 1961.
- Anonymi valesiani pars prior. Origo Constantini imperatoris, Ammiani Marcelini Rerum gestarum libri qui supersunt*, Loeb classical library, London 1939., reprint 1986., 508-530.
- Consularia Italica. Continuatio Hauniensis Prosperi ordo prior*, ed. Th. Mommsen, vol. IX, *Berolini* 1891, reprint Berlin 1961.
- Epitomae de Caesaribus*, transl. T. M. Banchich, Buffalo, New York, 2009².
- Euzebije, *Crkvena povijest*, prev., M. Mandac, Split 2004.

¹²² Eutrop., *Breviarum*, X, 7-8.

Eutropius Flavius, Breviarum ab urbe condita, ed. Carlo Signorelli, Milano 1934.
Laktancije, *O smrtima progonitelja*, prev. N. Cambi, Split 2005.

Popis korištene literature

- Barnes T. D., *The New Empire of Diocletian and Constantine*, Cambridge – London 1982.
Barnes T. D., *Constantine and Eusebius*, Cambridge – London 1996.⁵
Barnes T. D., *Athanasius and Constantius, Theology and Politics in the Constantinian Empire*, Cambridge – London 1993.
Belamarić J., *Gynaecium Iovense Dalmatiae – Aspalatho, Diokletian und die Tetrarchie*, Berlin, New York 2003., 141-162; Isti rad na hrvatskome jeziku u: *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 40*, Split 2003-2004., 5-42.
Brandt M., *Srednjovjekovno doba povijesnog razvitka*, Zagreb 1995.²
Cambi N., *Dioklecijanova palača i Dioklecijan, Lik i ličnost*, (u: *Dioklecijanova palača*, Katalog izložbe, Split, 1994.), pretpisak: *Dioklecijan i Split*, Split 2005., 145-180.
Cambi N., *Toma Arhidakon, Dioklecijan i tetrarsi, Starohrvatska prosvjeta*, 3. s., 30, Split 2003., 103-111.
Cambi N., *Dioklecijan u Splitu, Radovi - Zavod za hrvatsku povijest*, 42, Zagreb 2010., 169-194.
Cameron A., *The Later Roman Empire 284-430*, Cambridge 1993.
Cary M., Scullard H. H., *A History of Rome down to the Reign of Constantine*, London 1975.
Demandt A., *Die Spätantike*, München 2007.
Heather P., *The Fall of the Roman Empire*, London 2005.
MacMullen R., *Christianity and Paganism in the Fourth to Eighth Centuries*, New Haven and London 1997.
Margetić L., *Antika i srednji vijek. Studije*, Zagreb 1995.
Matijašić R., *Povijest hrvatskih zemalja u kasnoj antici od Dioklecijana do Justinijana*, Zagreb 2012.
Milotić I., *Milanski edikt: prijevod, komentar i studija*, Zagreb 2013.
Ostrogorski G., *Povijest Bizanta*, drugo dopunjeno izdanje, Zagreb 2006.
Popović V. A., *Imperator Galerije i Felix Romuliana u svjetlu pisanih izvora, Niš i Vizantija VIII*, Niš 2010., 479-489.
Povijest, Rimsko Carstvo, knjiga 4, ur. hrv. izd., I. Goldstein, Zagreb 2007.
Povijest, Kasna antika i rani srednji vijek, knjiga 5, ur. hrv. izd., I. Goldstein, Zagreb 2007.
Southern P, Dixon K. R., *The late Roman Army*, London 1996.
Tomović M., *Šarkamen (Eastern Serbia), an Imperial Tetrarchic Palace, Mausoleum and Memorial Complex, Dioklecijan, tetrarhija i Dioklecijanova palača, Zbornik radova*, Split 2009., 411-470.
Wilken L. R., *The Christians as the Romans saw them*, Ann Arbor 1984.

Marko Petrak

Inter aequitatem iusque interpositam interpretationem nobis solis et oportet et licet inspicere

Konstantinovo shvaćanje pravednosti u suprotnosti s klasičnim rimskim pravom

I. Uvodne napomene

Prema shvaćanju klasičnog rimskog prava, sukladno formulaciji znamenitog prav-
nika Ulpijana, pravnici bi trebali biti živo utjelovljenje pravednosti kao sposobnosti
lučenja pravičnog od nepravičnog te dopuštenog od nedopuštenog na temelju racio-
nalne spoznaje o temeljnim ljudskim vrijednostima: *Cuius merito quis nos sacerdotes
appellet: iustitiam namque colimus et boni et aequi notitiam profiteamur, aequum ab
iniquo separantes, licitum ab illicito discernentes, bonos non solum metu poenarum,
verum etiam praemiorum quoque exhortatione efficere cupientes, veram nisi fallor phi-
losophiam, non simulatam affectantes*¹. Navedena koncepcija pravednosti posebice je

¹ D.1.1.1.1 (Ulp. 1 inst.): "Upravo zbog toga nas ponetko i naziva svećenicima: njegovamo pravednost, i po-
učavamo poznavanju dobrog i pravičnog, dijeleći pravično od nepravičnog i odvajajući dopušteno od za-
branjenog te potičući ljude ka dobrom ne samo strahom od kazni, nego i ukazivanjem na nagrade, čime,
ako se ne varam, promičemo istinitu, a ne lažnu filozofiju". O značenju tog Ulpijanova fragmenta v. ampli-
us FREZZA, *La cultura di Ulpiano*, *Studia et documenta historiae et iuris* (dalje u tekstu: SDHI) 34 (1968),
367 sqq.; NÖRR, *Iurisperitus sacerdos*, in: VON CAEMMERER/KAISER/KEGEL/MÜLLER-FREIENFELS/
WOLFF (Hrsg.), *ΞENION, Festschrift für Pan. J. Zepos*, Athen/Freiburg/Köln, 1973, 555 sqq.; CRIFÒ, Ul-
piano. Esperienze e responsabilità del giurista, in: TEMPORINI/HAASE (Hrsg.), *Aufstieg und Nieder-
gang der römischen Welt, Teil II: Principat*, Band 15, Berlin/New York, 1976, 708 sqq.; KLAMI, «Sacerdo-
tes iustitiae». Rechtstheoretische und historisch-methodologische Bemerkungen über die Entstehung des
römischen «Rechtspositivismus», *Turku*, 1978, 83 sq.; MAROTTA, *Multa de iure sanxit*. Aspetti della po-
litica del diritto di Antonio Pio, Milano, 1988, 135 sqq.; VACCA, *La giurisprudenza romana nel sistema
delle fonti del diritto romano*, Torino, 1989, 140 sqq.; MANTELLO, *Il sogno, la parola, il diritto*. Appun-
ti sulle concezioni giuridiche di Paolo, *Bullettino dell'istituto di diritto romano*, Terza serie, 33-34 (1991-
1992) 392 sqq.; SCHERMAIER, *Ulpian als "wahrer Philosoph"?* Notizen zum Selbstverständnis eines römischen
Juristen, in: SCHERMAIER/VÉGH (Hrsg.), *Ars boni et aequi*. Festschrift für Wolfgang Waldstein
zum 65. Geburtstag, Stuttgart 1993, 301 sqq.; WALDSTEIN, *Römische Rechtswissenschaft und wahre Phi-
losophie*, *Index 22* (1994) 33 sqq.; idem, *Zum Problem der vera philosophia bei Ulpian*, in: FEENSTRA/
HARTKAMP/SPRUIT/SIJPESTEIJN/WINKEL (eds.), *Collatio iuris romani*, Études dédiées à Hans An-
kum, vol. II, Amsterdam, 1995, 607 sqq.; SCARANO USANNI, *Lars dei giuristi*. Considerazioni sullo sta-
tuto epistemologico della giurisprudenza romana, Torino, 1997, 121 sqq.; BRETONNE, *Storia del diritto ro-
mano*, Roma/Bari, 1999, 270 sqq.